Stiftelsen norsk Okkupasjonshistore, 2014

107873

›-ministeren som lurte ›mstolane og døden

r stor usemje mellom rettspsykiaterane om s justisminister Sverre Riisnæs var gal eller saka hans kom opp for retten i landssvikopp-

FOTO: THOMASSEN

ar kj n med sin kkjar psykobio- den tidlegare beryk- nister, boddel og Sverre Parelius Riis- an hevdar at storna- e seg unna både og feilande dom ved sjuk. Ringdal meiner ile sitt vaksne liv had- t anlegg for galskap men intelligent som dde han lært seg å le-

en vil truleg bli svært Riisnæs nærraste fa- uga med rettssak for ka. Det er også grunn sterke reaksjonar frå nsk hald, ettersom s opp rettsmedisinens lling under landssvik- og syner korleis atranae «spela på tissnæs i iveren etter å azismens vesen. Mel- Gabriel Langfeldt, ntral i Den rettsmedi- amisjon etter krigen, at han ikkje folte ssolv han som psy- ne bidra til å redde eit frå galgen. Både og d Cappelen e ret mot Riss- ala ho, var motstan- odsstraff.

stiller Ringdal spors- llegalitet spela ei viss Cappelen i den endele-

ge avgjerda om å leggje bort saka utan å felle nokon dom: Det var unekteleg litt ubehageleg for ein jurist og tidlegare justisminister å dømme ein jamnaldrande jurist og tidlegare justisminister til døden, meiner han.

— Min konklusjon etter inngåande studiar og analysar av eit omfattande og dels unikt kjeldemateriale er at Riisnæs klarte å sleppe unna ein opplagt dødsdom ved å simulere gal på ein svært dyktig måte. Opphavleg skulle jo straffesaka mot han gå samstundes med med saka mot Hagelin seinhausten 1945. Men ved at det var sådd så sterk tvil om Riisnæs mentale tilstand, blei saka mot han først utsett, og da ho kom opp i juni -47 vart ho lagt bort for godt, seier Ringdal, som meiner Riisnæs makta å lure både domstolane og rettsmedisinsk ekspertise ikkje minst avdi han sjølv kjende så godt til både jusens og rettsmedisinens spelereglar.

— *Men gjekk psykiaterane politiske ærend i denne samanheng?*

— Det veit vi ingent..og om. Dei var nok først og fremst genuint opptekne av å utforske toppnazistars indre sjelsliv grundigst mogeleg av tagleg interesse, for å finne fram til nazismens vesen. Mellom anna var det og eit sterkt ønskje frå deira side om å gå grundigare til verks med Quisling, men det fekk dei aldri høve til. Som den fremste eksponenten for landssvikarane, måtte han dømmast og straffast, slik den politiske stemninga var like etter frigjeringa.

Til rett tid

— *Tittelen på biografien «Gal mann til rett tid» går altså direkte att på det store narrespelet Riisnæs stod for?*

— Ja, han hadde ei spesiell evne til å skape seg utvegar når det såg som svartast ut for han. Han gjekk til domes inn i NS «i rett tid» i juli 1940, fekk eit syn frå Gud «i rett tid» i dei dramatiske maidagane i 1945 på Skallum, då Lie og Rogstad gjorde sjølvmord, medan Riisnæs ombestemte seg. Og han greidde altså å spele gal nok til å redde seg unna eksekusjonspeletongen.

— *Men såg han på seg sjølv som gal?*

— Nei. Men han kalla seg sjølv «verdas største simulant», og briska seg ofte seinare ovafor romkameratar på Reitgjerdet over at han hadde greidd å lure domstolane og rettspyskiatarane. Dette fortel ein av hans tidlegare medpasienter i boka.

— *Kvifor har då historieforskarar, jurister og rettsmedisinen så lett godteke dette «narrespelet» utan at det er blitt stilt spørsmål og «avslørt» for no?*

— Det heng saman med at jo lenger tid det gjekk etter frigjeringa, jo mindre viktig var det å få han dømt. Det skjedde ei gliding i synet på kor strengt landssvikarar skulle straffast, samstundes som stadig fleire gjekk mot dødsstraff. Dødsstraffa vart jo også avskaffa like etter. Elles kan ein vel seie at Riisnæs på sitt vis fekk si straff, ettersom han hamna på Reitgjerdet og sat innesperra der frå 1947 til 1960. Det var lenger enn nokon andre av av dei landsvikarane som fekk fengselsstraff. Til og med dei som fekk livslidsstraff slapp ut allereie i 1957.

— *Angra han på det han gjorde?*

— Han vart rett nok stadig meir religiøs dei seinare åra, men gav aldri uttrykk for nokon anger over den politiske fortida i NS.

Ringdal fortel at planane om Riisnæs-biografien tok form da han for nokre år sidan arbeidde med eit bokprosjekt om politiets rolle under okkupasjonen. Då fekk han tilgang til ei mengde opplysningar og rettsdokument om Riisnæs-saka, men kunne ikkje gå særleg grundig inn på han eller rettsstellets stilling i den samanhengen. Kjeldematerialet omfattar mellom anna dei rettspsykiatriske rapportane og eindel intervju psykiatrane gjorde med folk som hadde samarbeidd nært med Riisnæs under okkupasjonen. Vidare har Ringdal funne fram til ei mengde private brev og papir som ikkje vart nytta under rettssaka; anten fordi etterforskarane ikkje hadde makta å nå over alt, eller fordi dei ikkje vedkom saka.

Ringdal var også i kontakt med Sverre Riisnæs sjølv før han døydde i fjor, og Riisnæs bad han om å lytte til dei omstridde NRK-intervjua Per Bøhn gjorde med Riisnæs tidlegare på 80-talet.

— *Har du hatt stor nytte av desse intervjua?*

— Vel, framstillinga i desse intervjua er klart prega av fortida. Han snakkar mest om det som passar han sjølv best, og unngår å svare direkte på andre ting. Prøver mellom anna å framstille seg som ein samlande representant for NS og arven etter Quisling, medan vi veit at han eigentleg var særs omstridd i partiet og det tradisjonelle NS-miljøet. Dette får eg stadfesta av mange kjelder, ikkje minst tidlegare NS- generalsekretær og kulturminister Rolf Jørgen Fuglesang, som eg også har intervjua.

Ikkje primært okkupasjonshistorie

Ringdal understrekar at boka ikkje primært er okkupasjonshistorie, men først og fremst eit forsøk på å framstille den særprega og samansette personen Sverre Riisnæs er i alle fasettar, og med vekt på dei delane av oppveksten og bakgrunnen, familien og karriere, tankane og meiningane og ikkje minst handlingane, som kan bidra til å kaste lys over lagnaden hans.

— Men sjølvsagt er det ikkje til å kome utanom at det i første rekkje er den uhyre sentrale posisjonen han hadde som justisminister under heile okkupasjonen som gjer han intressant, og det har vore naturleg å leggje størst vekt på denne perioden og det som skjedde i samband med at han sleppte unna landsvikoppgjeret. Mellom anna går eg han nøye etter i saumane som menneske og ideolog. Som den pennefore og intelligente personen han var, vurderer eg han faktisk som den beste, klaraste og mest logiske av ideologane i NS-partiet. I boka «Nasjonalsosialismens livssyn» har han betre enn nokon annan klart å transformere nazideologien fra Tyskland til norske tilhøve, og det kjem tydeleg fram at han var særs positiv til mange av Hitlers sosiale reformer. Og trass i ein eksentrisme som kunne grense til hysteri, hadde han mykkje større realitetssans enn Quisling.

— *Samstundes dyrka han og Hitlers raseteoriar?*

— Det herska det ingen tvil om. Han var ein overtydd antisemitt og rasist frå tidleg av, noko som mellom anna kjem fram i brevvekslinga han hadde med faren under tysklandsopphald i mellomkrigstida. Han gav tildleg uttrykk for frykt for at den germanske rase var truga, og hevda forresten at vestlendingen var den beste av alle mennesketypar, medan jødane og negrane blei rangert lågast. Han spela då og ei sentral ideologisk og førebuande rolle i tida før jødeaksjonen i Noreg i 1942, og var heilt innstilt på at jødane måtte deporterast. Men ein kan vel samstundes registrere ei viss ambivalens i praksis, ettersom han og var viljug til å redde unna jødar som var venner av familien.

Frykta NS

— *Med slike haldningar var det vel heilt naturleg at han melde seg inn i NS og hamna i regjeringa til Quisling?*

— Nei, paradoksalt kan ein seie han gjekk inn i partiet av taktiske og opportunistiske grunner, fordi han var redd for det, seier Ringdal.

I alle sine yngre år hadde Riisnæs vore medlem av Arbeidarpartiet, men melde seg ut etter press frå faren, som meinte det kunne vere til hinder for karriera: Mesteparten av mellomkrigstida var han difor ein partilaus, sosialt medviten jurist, som politisk sto «litt til venstre for Venstre», som han sjølv sa. Då Nasjonal Samling dukka opp i partilandskapet var han svært skeptisk til det. Og da han som statsadvokat i Buskerud var aktor i Trotski-saka i 1936 køyrde han han hardt ut mot innbrotstjuvane som blei avslørte som NS-folk, og tefga dermed på seg både NS-organet «Fritt Folk» og andre i NS-rekkjene. Etter det var han særs mislikt av partiet. Fram mot krigsutbrotet hadde han ein solid og sikker karriere i rettsapparatet, men stor tillitu hos toppane. I januar 1940 var han jamvel handplukka som medlem av ein kommisjon, leia av riksadvokat Sunde, som skulle granske mogelege landssvikarar og førebu spesielle tiltak mot dei i tilfelle krig. Han oppdaga at Quisling var mellom dei som var overvaka, og seinast i juni 1940 rapporterte han til høgsterettsjustitiarius Berg om ulike rykte han hadde fanga opp om NS. — Dette skjedde truleg fordi han var redd for at NS skulle kome i maktposisjon att, og neppe så mykje av frykt for lagnaden til landet som for så eiga framtid.

PSYKOBIOGRAFI - *Nils Johan Ringdal har skrive boka om justisminister Sverre Riisnæs, først og fremst eit portrett av mannen, ikkje ei allmenn krigshistorie*

SVERRE PARELIUS RIISNÆS

var født i Vik i Sogn i 1897. I 1919 tok han juridisk embetseksamen som privatist med glimrande resultat. Politifullmektig i Kristiansund frå 1921 der han mellom anna engasjerte seg mykje i jakta på spritsmuglarar under forbodstida. Han var forresten den som førte vår første alkohollov i pennen i 1926-27. Konstituert til statsadvokat i Telemark i 1931, der han mellom anna var aktor i Menstad-saka. Tilsett som fast statsadvokat i Buskerud i 1934, og var i 1936 aktor i Trotski- saka, der han gjekk hardt ut mot NS-innbrotstjuvane som hadde tatt seg inn i Trotskis hus da han oppheldt seg i Honefoss. Melde seg inn i NS 6. juli 1940. Utnemnd til justisminister i Quislings kommisariske regjering 25. september -40. Sette i gang nazifiseringa av rettsapparatet i desember same år. Sentral for og under den store jødeaksjonen hausten -42. Innfører Politiets særdomstol i -43. Pågripen og fengsla 12. mai -45. Stilt for retten i juni -47, men blei til slutt erklært sinnsjuk og saka lagt bort utan dom. Overfort til Reitgjerdet, der han sat innesperra til 1960. Etter at han kom ut var han under fast tilsyn fram til 1972, da han blei erklært frisk og fekk att dei statsborgarlege rettane sine. Døydde i juni 1988.

~~I hvilken avis~~

I hvilken avis har denne artikkelen (anmeldelse) stått?

B.